

С. С. НАГОРНИЙ. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-ІРАНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

Аналізується сучасний стан енергетичних процесів на Середньому Сході, розвиток відносин співробітництва України та провідних країн світу з Іраном у нафтогазовій сфері. На основі проведеного аналізу обґрунтовано висновок, що для України Іран залишається одним з основних партнерів в регіоні Середнього Сходу.*

Ключові слова: Україна, Іран, нафтогазова сфера.

Статья посвящена анализу современного состояния энергетических процессов на Среднем Востоке, развитию отношений сотрудничества Украины и ведущих стран мира с Ираном в нефтегазовой сфере. На основе проведенного анализа обоснован вывод, что для Украины Иран остается одним из основных партнеров в регионе Среднего Востока.

Ключевые слова: Украина, Иран, нефтегазовая сфера.

The article analyses the current state of energy processes in the Near East, development of cooperation between Ukraine and the leading countries with Iran in oil and gas field. On the basis of the analysis substantiates the implication that Iran is remaining for Ukraine as a major partner in the Near East.

Key words: Ukraine, Iran, oil and gas sphere.

Реалізація планів економічного співробітництва України з Іраном характеризується відсутністю протиріччя, яке б заважало розбудові співробітництва двосторонніх відносин, але існує низка проблем, які певним чином, впливають на розвиток відносин між нашими державами.

Інтереси України щодо співробітництва з Іраном в енергетичній галузі спрямовані на: 1) перетворення Ірану на вигідного та надійного партнера нашої держави в регіоні Середнього Сходу; 2) виконання завдань диверсифікації шляхів енергопостачання.

Безперечно, ті чи інші аспекти теми, переважно економічного співробітництва України з Іраном, розглядалися українськими науковцями, як М. Гончар, С. Корсунський, Б. Парахонський, В. Саприкін та інші. Це також колективні праці – «Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки»¹, «Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України»², «Енергетична безпека України»³, в яких автори розглядають проблеми енергетичної безпеки України, аналізують різні аспекти співпраці України з країнами Близького та Середнього Сходу (БСС), висвітлюють питання диверсифікації джерел постачання енергоносіїв з країн БСС та ефектив-

© *НАГОРНИЙ Сергій Сергійович* – старший консультант Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України

* аш-Шарк аль-Аусат (араб. м.), Хавар-е мійане (перс. м.) – у мусульманському світі термін «Середній Схід» застосовується тільки до Ірану, Афганістану та Пакистану. На Заході даний термін (Near East) частіше замінюють терміном Близький Схід (Middle East) під яким розуміється позначення сукупності країн Близького Сходу разом з Іраном, Афганістаном та Пакистаном і тому в більшості країн світу (також на Україні) застосовується не окремо, а у складі об'єднаного терміну «Близький та Середній Схід».

ного використання енерготранзитного потенціалу України, а також відзначають проблеми енергозбереження й альтернативні джерела енергоресурсів на БСС.

Серед найбільш вагомих проблем співробітництва України з Іраном в енергетичній галузі відзначимо: вкрай складна зовнішньополітична та зовнішньоекономічна ситуація, що склалася навколо Ірану у зв'язку з його «ядерною програмою»; негативне ставлення керівництва Ірану щодо підтримки офіційним Києвом ініціатив країн ЄС, які здійснюються нашою державою в рамках інтеграції до європейських та євроатлантичних структур*. В умовах світової фінансово-економічної кризи, збільшується ризик витіснення значної частки української продукції (хімічної, металургійної, машинобудівної) та знижується конкурентоспроможність України на перспективному іранському ринку. Низка інтенсивність політичних відносин між Україною та Іраном, яка останнім часом пояснюється, з одного боку вичікувальною позицією іранських владних структур з огляду на складну соціально-політичну ситуацію в Україні, а з іншого – в Україні також очікують на покращення міжнародного становища навколо Ірану, перш за все шляхом нормалізації відносин з провідними країнами Заходу. При цьому Україна виступає за мирні шляхи вирішення «Іранської ядерної програми»*. На українсько-іранських відносинах зберігається відбиток відмови України від «Бушерського контракту» під тиском Сполучених Штатів. Наша держава відмовилась від участі харківського «Турбоатому» в ірано-російському договорі щодо постачання до Ірану устаткування до атомної електростанції в м. Бушер (Іран), в результаті чого терміни здачі в експлуатацію АЕС «Бушер» відклалися кілька разів**.

Співробітництво України з Іраном в енергетичній галузі. Найбільш перспективними напрямками співробітництва між Україною та Іраном є енергетика, нафтопереробка, нафтохімія, транспорт, промисловість та підготовка кадрів. Подальший розвиток українсько-іранських відносин в галузі енергетики та науково-технічного співробітництва відбуватиметься як шляхом реалізації підписаних раніше на міждержавному рівні спільних проєктів, так і в напрямку співробітництва на рівні приватних структур.

Договірно-правова база українсько-іранських відносин, в цілому, забезпечує юридичне підґрунтя для розвитку співробітництва між Україною та Іраном у нафтогазовій сфері. Нині між двома країнами укладено та діють 18 угод, що регулюють економічні відносини між двома країнами. *В підписаних документах зафіксовано позицію України по відношенню до Ірану, як одного із перспективних економічних партнерів в регіоні Середнього Сходу*⁵.

Розвиток українсько-іранських відносин в енергетичній галузі координується Міжурядовою українсько-іранською комісією з економічного та торговельного співробітництва (СМК), яка довела свою спроможність виступати в ролі головного координатора двостороннього співробітництва в економічній сфері. Характерним прикладом позитивного надбання в двосторонніх відносинах України та

* Україна приєдналась до виконання пункту 19 резолюції 1737 (2006), пункту 8 резолюції 1747 (2007) та пункту 13 резолюції 1803 (2008) Ради безпеки по Ісламській Республіці Іран Резолюція 1803 підтверджує раніше ухвалені санкції щодо транзитних та торговельних операцій з Іраном і закликає Тегеран виконувати свої обов'язки щодо нерозповсюдження ядерної програми. Вказані дії України розцінюються іранською стороною як такі, що суперечать духу та принципам взаємовигідного співробітництва між нашими країнами [4].

Ірану за рахунок діяльності СМК було виконання плану заходів СМК протягом 2004-2007 рр.

Особливе значення Ірану для України в енергетичній сфері полягає у тому, що: *по-перше*, за висновками західних експертів, в Ірані зосереджено майже 20% світових покладів енергоносіїв – це 150 млрд. барелів нафти та 130 трільйонів газу⁶. Ці дані засвідчують, що Іран здатен відіграти все більш зростаючу роль у забезпеченні енергетичних потреб ЄС. За вказаними даними Міністерства нафти Ірану половина покладів вуглеводнів Ірану розташована на материкових і стільки ж на шельфових родовищах Перської затоки. *По-друге*, у питанні транзиту енергоносіїв з Середнього Сходу найбільш амбітним є проект транзиту іранського газу до Європи територією України. Даний проект було визначено пріоритетним ще в постанові ВР України «Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» від 25 жовтня 1991 р. У документі йшлося про підтримку пропозиції Вірменії про будівництво разом з іншими колишніми республіками СРСР трансконтинентального газопроводу «Іран – Європа» через територію України⁷. В середині 90-х років минулого сторіччя з ініціативи української сторони почались активні переговори щодо будівництва газопроводу з Ірану до Західної Європи через територію України. При цьому слід нагадати, що у липні 2005 року українська компанія «Нафтогаз України» вже пропонувала уряду Ірану розглянути варіант прокладки газопроводу по маршруту «Іран–Вірменія–Грузія–Чорне море–Україна–Європа».

По-третє, постачання іранських енергоносіїв визначено в «Енергетичній стратегії України на період до 2030 року» як перспективні джерела імпорту природного газу.

На нашу думку, головна причина не реалізації жодного проекту 1990-х рр. полягала у відсутності відповідної державної політики на цьому напрямі, через що не було забезпечено три необхідні умови імпорту нафти з регіону Середнього Сходу: 1) створення належної інфраструктури; 2) політичне рішення щодо забезпечення закупівель нафти; 3) вирішення проблеми купівельної спроможності України.

Перспективи українсько-іранського співробітництва в енергетичній сфері пов'язані певним чином з небезпекою формування негативного міжнародному іміджу України, оскільки Іран розглядається США, ЄС та ООН як порушник глобального режиму нерозповсюдження ядерної зброї, а також як держава, яка підтримує міжнародний тероризм. Проте, радикалізм політичних рішень ЄС стримується економічною зацікавленістю європейських країн (Іспанії, Італії, Великої Британії, Німеччини, Франції) розвивати двостороннє співробітництво з Іраном.

Іранські фахівці, як Мохаммад Нобахт, Хашемі Коземпур та інші зазначають, що сьогодні Іран розглядає варіанти постачання природного газу до європейських країн. Перший варіант проходить через Туреччину і Чорне море. Можливе також

* Отже подальший розвиток українсько-іранського співробітництва до певної міри стримується через наявність у нашої держави низки міжнародних зобов'язань.

** 22 вересня 2009 р. за повідомленням інформгентство «ІРНА», віце-президент Ірану, голова Організації по атомній енергії А. А. Салех заявив, що АЕС «Бушер» готова на 96% (майже все устаткування станції встановлене) і незабаром почнеться тестування цієї станції

приєднання до газопроводу «Набукко», яким газ з каспійських родовищ і родовищ Ірану та Іраку планується постачати до Центральної Європи.

Реалізація проекту транспортування іранського газу до України та Європи за маршрутом «Вірменія–Грузія–Чорне море» обтяжена низкою несприятливих факторів, серед яких є: політичний вплив Росії на Південному Кавказі у зв'язку з незацікавленістю в обхідному шляху постачання природного газу до ЄС; складність і висока вартість проекту, викликана необхідністю прокладення труб по дну моря.

Проект транспортування іранського газу до ЄС потребує тривалого процесу переговорів з усіма зацікавленими сторонами, включно з європейськими країнами, Туреччиною, Азербайджаном і Грузією.

Українські експерти звертають увагу на можливість диверсифікації газопостачання України шляхом закупівель зрідженого природного газу (ЗПГ) з Ірану. Вказаний варіант співробітництва позбавляє від залежності власника газопроводу, однак, технологія регазифікації ЗПГ доволі складна і потребує значних інвестицій.

Не менш важливим, але більш реалістичним напрямом реалізації українських інтересів в енергетичній галузі на Середньому Сході є участь українських компаній у нафтогазових проектах країн регіону. У рекомендаціях парламентських слухань «Енергетична стратегія України на період до 2030 року», схвалених Постановою Верховної Ради України від 24 травня 2001 р. йдеться про необхідність активізації зв'язків, зокрема, з Іраном, які передбачають державну підтримку участі українських компаній в енергетичних проектах за кордоном, стимулювання експорту високотехнологічного енергетичного обладнання та устаткування.

Сьогодні Україна має об'єктивні сприятливі умови в енергетичному співробітництві з Іраном. У цьому контексті Україна має забезпечити свою активну роль у пошуку системного порозуміння між США, ЄС та Іраном щодо зняття тих політичних перешкод, які заважають подальшому економічному розвитку з Іраном.

Інтереси США. У регіональній енергетичній політиці США пріоритет віддається політико-економічним відносинам з країнами, що володіють великими запасами енергоресурсів на Близькому та Середньому Сході (БСС). Енергетична складова політики США в Каспійському регіоні передбачає: розширення напрямів і шляхів транспортування енергоносіїв з регіону, використовуючи нафтогазові проекти: «Набукко», «Баку-Тбілісі-Ерзерум» (БТЕ) та інші; лобіювання Транскаспійських газо- і нафтопроводів; сприяння доступу країн ЄС до родовищ газу і нафти Каспійського регіону з метою зменшення їх енергетичної залежності від Росії; переорієнтацію економіки і енергоресурсів країн Каспійського регіону на Захід.

Складовою національної енергетичної політики США у період адміністрації Дж. Буша було недопущення домінування Ірану в регіоні БСС. Інструментом реалізації цього завдання було введення жорстких економічних санкцій проти Ірану. Нині президент США Барак Обама намагається розробити більш гнучку політику щодо Ірану. Можливі зміни у політиці США щодо Ірану відкривають більш сприятливі можливості для країн ЄС, а також й для України відповідно розвитку співпраці з Іраном в енергетичній сфері.

Інтереси ЄС. Політика ЄС щодо Ірану визначається нагальною необхідністю

пошуків нових джерел енергопостачання. В цьому контексті Європа докладає зусилля задля розвитку співпраці з Іраном, як однією з найбільш багатих на енергоресурси держав Каспійського регіону.

Свідченням такої політики є наступні чинники: 1) ЄС є найбільшим покупцем іранської нафти впродовж 2008-2009 рр., частка ЄС в експорті становить 30%⁸. 2) ЄС зміцнює свої позиції в регіоні Перської затоки та Каспійського моря через реалізацію нових геостратегічних проєктів (Транскаспійський) для підвищення своєї конкурентоспроможності у боротьбі за енергетичні ресурси регіону .

Останнім часом позиція ЄС щодо іранського питання стала менш жорсткішою і передбачає розв'язання ситуації навколо ядерної програми Ірану з подальшим зняттям санкцій.

Експерти ЄС визнають, що найбільший проєкт «Набукко» постачання газу до Європи неможливий без іранського газу. Наразі реалізація цього проєкту стримується відсутністю достатньої кількості постачальників газу. Іранський газ поки що заблокований запровадженими США санкціями. Панарабський газопровід (країни БСЄ – ЄС) все ще будується, а Туркменістан віддає перевагу прикаспійському маршруту транспортування додаткових обсягів газу – через Казахстан, Узбекистан та Росію. Певні політичні неузгодженості виникли також у зв'язку з подвійною позицією одного з ключових учасників проєкту – Угорщини, яка розвиває співробітництво з «Газпромом» з використанням підземних сховищ газу на своїй території, які розглядались як важливий елемент проєкту «Набукко». Укладання угоди між Росією і Болгарією у 2007р. щодо будівництва газопроводу «Південний потік» через Чорне море має потенціал уповільнити реалізацію проєкту «Набукко».

Інтереси Росії. Економічні інтереси Росії збігаються з інтересами Ірану та іншими країнами ОПЕК, передусім в позиції підтримання високих світових цін на нафту. У газовій сфері Росії належить перше місце. На нашу думку, в інтересах Росії є налагодження співробітництва з Іраном у нафтогазовій сфері.

Позиція Росії в іранському питанні спрямована на те, щоб не дозволити США переформатувати геостратегічний простір БСЄ у відповідності із своїми стратегічними завданнями і, фактично, спрямована на підтримку Ірану як реальної противаги США в регіоні.

Росія та Іран пов'язані спільними проєктами у енергетичній, транспортній, військово-технічній сферах. Росія залишилась єдиним масштабним експортером, який відкрито продовжує поставки ядерного палива для іранської АЕС у м. Бушері. Також, Росія прагне утворити з Іраном «газовий ОПЕК». Обидві країни залучають країни-учасниць міжнародного Форуму країн-експортерів газу (ФКЕГ) до переговорного процесу, який проводиться з 2001 р.*

Інтереси Китаю. Завдяки агресивній енергетичній стратегії Китай закріплюється на тих ринках, де ще залишаються вільні ресурси, що не контролюються провідними західними компаніями (Іран, Судан). При цьому слід враховувати, що Китай застосовує в Ірані тактику, яка передбачає інвестиції не тільки в енергетичну галузь, а й у будівництво доріг, інфраструктуру, військово-технічне співробітництво.

* Нині постійними членами ФКЕГ вважаються 13 країн (Алжир, Болівія, Венесуела, Екваторіальна Гвінея, Єгипет, Іран, Катар, Лівія, Нігерія, Росія, Тринідад і Тобаго, Норвегія і Казахстан (у статусі спостерігача).

Нині зростає співробітництво Китаю з Іраном в енергетичній сфері. Протягом 2009р. Китай досяг нових успіхів у зміцненні своїх позицій на іранському енергетичному ринку через укладання китайськими компаніями багато мільярдних контрактів на розробку іранських нафтових родовищ (Північний Парс вартістю 16 млрд.дол. США та Ядавран вартістю 2 млрд.дол.США).

Інтереси Японії. Японія займає четверте місце у світі після США, ЄС, Росії і Китаю за обсягами споживання енергетичних ресурсів. Рівень забезпеченості енергоресурсів за рахунок внутрішніх джерел в Японії дуже низький. Майже 85% енергетичних ресурсів, що споживаються в країні, імпортується, в тому числі нафта (99,7 %) переважно з країн БСС. Таким чином, для Японії забезпечення надійного постачання енергоресурсів займають пріоритетне місце в енергетичній політиці країни.

Однією з основних задач енергетичної стратегії Японії є сприяння розширенню доступу національних компаній до великих родовищ інших країн, в першу чергу Ірану. Майже всі ці компанії одержують фінансову підтримку з боку державної Японської національної нафтової корпорації. Уряд проводить політику, спрямовану на постачання в країну в основному сирової нафти, а не нафтопродуктів. У зв'язку з цим у Японії великий розвиток одержали нафтохімічна й нафтопереробна промисловість.

Японські компанії прагнуть підсилити свою роль у забезпеченні країни газом шляхом одержання права на участь у видобутку, переробці і транспортуванні його за рахунок інвестування відповідних проектів. Передусім розглядається співробітництво з Іраном, як головного постачальника природного газу. При цьому велике значення мають технологічні розробки Японії в цій галузі, що дає перевагу таким компаніям, як «Імпекс», «Міцубісі», «Токіо інженірінг корпорейшн» та корпорації «Чійода».

Іран зберігає провідне місце у п'ятірці найбільших країн-постачальників сирової нафти до Японії. Одним з основних інтересів Японії у відносинах з країнами Каспійського регіону є розширення доступу японських компаній до родовищ нафти і газу в Каспійському морі, які поки ще до кінця не розділені між великими міжнародними компаніями. Значний інтерес виявляється до родовищ в Ірані, Туркменістані, Казахстані та інших країнах регіону.

Інтереси Індії. Останніми роками утворюється новий центр сили –Індія. Політика Індії щодо співробітництва у нафтогазовій сфері з країнами Середнього Сходу полягає не лише в експорті іранського газу по нафтопроводу «Іран-Пакистан-Індія» (ІПП), але й в прямій участі у нафтогазових розробках. Індійські нафтові компанії вже ведуть переговори про партнерство з компанією «Нафтіран Інтертрейд Компані» (НІКО, Швейцарія)*.

Індійські компанії мають намір оволодіти 50% акцій одних з найбільших родовищ нафти і газу Ірану, як Південного Парса та Азадегана.

У 2005 р. індійські нафтогазові компанії уклали договір з Іраном на експорт 5 млн. тонн іранського рідкого природного газу на рік. Зазначимо, що в індійській позиції є певні коливання, без сумніву пов'язані з американо-іранськими стосунками.

Експерти зазначають, що саме Китай, Японія та Індія у найближчі 5-10 років

* НІКО представляє інтереси Національної Іранської Нафтової Компанії (НІНК).

у регіоні Середнього Сходу випередять ЄС в 3,3 рази щодо темпів споживання енергетичних ресурсів, а до 2015 р. попит на нафту сягне 800 млн. т проти 240 млн. т у ЄС і буде мати стійку тенденцію до зростання. На думку автора, саме країни Азії будуть визначати інвестиційну політику, а також вибирати найбільш зручні маршрути транспортування нафти, відтягуючи на себе ресурси, на які потенційно може претендувати й Україна.

На основі здійсненого аналізу особливостей розвитку двосторонніх та багатосторонніх відносин провідних центрів сили з Іраном можна зробити наступні висновки стосовно належного забезпечення стратегічних інтересів України в регіоні:

1. Іран важливий для України власним економічним потенціалом, перспективами інвестиційного співробітництва та можливостями співпраці в енергетичній галузі.

2. Необхідна глибока наукова розробка іранського напрямку енергетичної політики України з урахуванням енергетичного потенціалу Ірану для його входження до єдиного Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського енергетичного простору.

Залучення Ірану до реалізації газотранспортних проектів в Чорноморсько-Каспійському регіоні сприяє політична кон'юнктура, а саме певне дистанціювання Ірану від Росії через підтримку останньої антиіранської резолюції 1803 РБ ООН. Саме тому, сьогодні Іран фактично підтримує ідею прокладки будь-яких альтернативних російським варіантам доставки природного газу з Каспію на Україну і далі в інші європейські країни.

3. Розвиток належної співпраці з Іраном в енергетичній сфері, попри об'єктивну зацікавленість обох країн, сьогодні стримується режимом міжнародних санкцій на основі рішень Ради Безпеки ООН внаслідок наявної в Ірані ядерної програми. Президент США Б. Обама намагається розробити нові концептуальні підходи до іранської проблеми, що призведе до більш сприятливих умов для розвитку енергетичного співробітництва з Іраном як ЄС, так і України.

Оптимальним розв'язанням даної проблеми може стати залучення України до широких енергетичних проектів європейського масштабу за участю Ірану, гарантом здійснення яких будуть кілька впливових європейських країн – традиційних стратегічних партнерів США.

4. Проект газопроводу «Набукко» слід розглядати не як альтернативний, а як органічно поєднаний з Євро – Азійським нафтотранспортним коридором (ЄАНТК). Уряду України важливо розглядати газопровід «Набукко», як додатковий маршрут постачання енергоносіїв в Європу*. Найвірогідніший шлях постачання іранських енергоносіїв до ЄС – це приєднання Ірану до проекту «Набукко».

Цей проект може бути успішним тільки при синергії дій України, ЄС і країн Каспійського басейну, а також підтримці США. У цьому контексті, Україна могла б: 1) залучитись до посередницьких зусиль, спрямованих на нормалізацію відносин між США, ЄС та Іраном; 2) в рамках співробітництва України з ЄС у формуванні єдиної європейської енергетичної безпеки, здійснити кроки щодо спільних зусиль ЄС та України в опрацюванні підключення Ірану до міжнародних енерге-

* Проект сприятиме суттєвому збільшенню надходження інвестицій у сферу видобутку газу в Каспійському регіоні і забезпечить гарантії стабільних поставок газу європейським споживачам.

тичних проєктів, які ініціюються ЄС.

Разом з тим, необачним було б припинення розвитку вже існуючого потенціалу співробітництва між Україною та Іраном. Використовуючи досвід держави, яка під тиском великих держав позбавилась третього у світі за розмірами ядерного потенціалу, Україна могла б продемонструвати міжнародній спільноті свою активну дипломатичну позицію щодо зміцнення ДНЯЗ, а також налагодити більш конструктивний діалог з Іраном, що сприяло б подальшому розвитку економічної співпраці з ним.

1. *Азійський* напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Аналітичні оцінки: монографія / В. О. Швед [та ін.]; за ред. В. О. Шведа. – К.: НІСД, 2008. – 222 с. 2. *Близький Схід*: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін.-т пробл. Між нар. безпеки; Відп. редактор Б. О. Парахонський. – К.: ПЦ «Фоліант», 2008. – 591 с. 3. *Енергетична безпека України*: зб. Ст. та аналітичних матеріалів / За заг. ред. О. О. Воловича / Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. – Одеса: Фенікс, 2009 – 356 с. 4. *Note verbale dated 22 May 2007 from the Permanent Mission of Ukraine to the United Nations addressed to the Chairman of the Committee. S/AC.50/2007/80. 6 June 2007.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/378/71/PDF/N0737871.pdf?OpenElement>; *Note verbale dated 11 September 2007 from the Permanent Mission of Ukraine to the United Nations addressed to the Chairman of the Committee. S/AC.50/2007/80/Add.1. 11 September 2007.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/502/34/PDF/N0750234.pdf?OpenElement>; *Note verbale dated 28 April 2008 from the Permanent Mission of Ukraine to the United Nations addressed to the Chairman of the Committee. S/AC.50/2008/7. 7 May 2008.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/343/14/PDF/N0834314.pdf?OpenElement> 5. *Меморандум між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран про торговельно-економічне співробітництво на 2003-2007 роки. 18.09.2003 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/time2003/period19.htm> 6. Наведені дані віддзеркалюють повідомлення International Energy Agency (World Energy Outlook 2009), BP (Statistic Review of World Energy, June, 2008/2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bp.com/bodycopyarticle.do?categoryId=1&contentId=7052055>; *Енергетична складова іранського питання: позиції та інтереси провідних центрів сили (аналітична записка, лютий 2009р., НІСД), більш докладно дивись Додаток 3 Інфраструктура нафтогазової промисловості Ірану.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/> 7. *Постанова Верховної Ради України «Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності» від 25.10.1991р.* // Електронна база «Законодавство України» на веб-сайті Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/> 8. *Енергетична складова іранського питання: позиції та інтереси провідних центрів сили (аналітична записка, лютий 2009р., НІСД), більш докладно дивись Рис 1 Іранський експорт нафти.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/>